

2. Відомому правознавцю М. Коркунову, окрім позитивістських переконань (що складають основу його правової концепції) були притаманні соціологічно-правові і психологічно-правові погляди. Вчений прагнув сформулювати принципи взаємозв'язку державних законів з суспільними відносинами, соціальним порядком та дослідити право як взаємний психічний зв'язок людей.

3. Позитивістську концепцію дореволюційного юриста В. Каткова називають «екстремістською». Вчений намагався довести доцільність повної відмови від поняття «право» і використання лише поняття «закон».

4. Austin J. *Lectures on Jurisprudence or the Philosophy of Positive Law*. — London, 1873 ; Renner K. *Die Rechtsinstitute des Privatrechts* (1904). — Stuttgart, 1965; Bergbohm K.

Jurisprudenz und Rechtsphilosophie. — Leipzig, 1892 ; Шершеневич Г. Ф. *Общая теория права*. — М., 1910. — Т. I ; Рождественский А. *Основы общей теории права*. — М., 1912 ; Катков В. Д. *Реформированная общим языковедением логика и юриспруденция*. — О., 1913.

5. Редкин П. Г. *Из лекций по истории философии права в связи с историей философии вообще*. Т. I. — С.Пб., 1889. — С. 8.

6. Наведені погляди, в першу чергу, притаманні такому німецькому правознавцю-псевдонеогегельянцю, що виправдовував фашистську диктатуру, як К. Ларенц. Про його негативне ставлення до юридичного позитивізму див.: Larenz K. *Deutsche Rechtserneuerung und Rechtsphilosophie*. — Tübingen, 1934.

УДК 347.615

К. Глиняна,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАННЯ ШЛЮБУ НЕДІЙСНИМ

Частково аналізуючи особливості правового регулювання сімейних відносин, необхідно окрему увагу приділити питанням визнання шлюбу недійсним. Сучасний аналіз існуючих наукових досліджень у галузі сімейного права дозволяє зробити висновок, що правове регулювання правовідносин стосовно недійсності шлюбу має певні характерні риси та особливості. Проблеми аналізу існуючих наукових досліджень правового регулювання зазначених вище понять розглядаються у працях відомих фахівців у галузі сімейного права: Ч. Н. Азимова, С. С. Алексеева, М. В. Антокольської, С. М. Братуся, О. В. Дзери, І. В. Жилінкової, О. С. Йоффе, О. М. Калітенко, М. Н. Малєїної, В. П. Маслової, Г. К. Матвєєвої, А. М. Нечаєвої, З. В. Ромовської, В. А. Рясенцева,

Ю. К. Толстого, Ю. С. Червоного, Я. М. Шевченко, С. Я. Фурси, Л. С. Явича, О. І. Яворської та ін.

Питання про з'ясування підстав визнання шлюбу недійсним має свої особливі аспекти, так як на практиці поширеним є погляд віднесення визнання шлюбу недійсним до підстав його припинення. Слід зауважити, що припинення шлюбу у навчальній та науковій літературі найчастіше визначається як припинення на майбутнє правовідносин між подружжям, які виникли із зареєстрованого дійсного шлюбу на підставі певних юридичних фактів [1]. При цьому припинення шлюбу слід відрізняти від недійсності шлюбу. У російській та вітчизняній науці сімейного права утвердився погляд про те, що поняття «припинення шлюбу» та «недійсність

Підстави недійсності шлюбу, перелічені у ч. 1 ст. 40 СК, свідчать про вади волі осіб, які укладають шлюб. На відміну від цивільного права, де вади волі складають самостійні підстави недійсності правочинів, у сімейному праві вади волі розглядаються як види відсутності вільної згоди та розглядаються в рамках однієї статті.

Однієї з вад волі, що свідчить про відсутність вільної згоди особи на укладення шлюбу, є тяжкий психічний розлад, що призвів до неусвідомлення такою особою значення своїх дій і (або) неможливості керувати ними. Законодавець не визначає, що розуміється під тяжким психічним розладом. Суд у кожному конкретному випадку повинен вирішити, чи мав місце такий розлад та чи свідчив він про відсутність вільної згоди особи на укладення шлюбу. При визнанні шлюбу недійсним за цією підставою окрім показань свідків суд розглядає документи, які підтверджують стан особи, а також може призначити судово-психіатричну експертизу.

Іншим випадком наявності вади волі особи на укладання шлюбу є укладення шлюбу особою, яка перебувала у стані алкогольного, наркотичного або токсичного сп'яніння. Слід також зазначити, що на практиці встановити наявність стану алкогольного, наркотичного або токсичного сп'яніння на момент укладення шлюбу є досить важко. З аналізу судової практики можна побачити, що вирішуючи питання про недійсність шлюбу за цією підставою суди обмежуються витребуванням довідки про те, чи перебуває особа на обліку лікаря-нарколога або психіатра як хронічний алкоголік.

Досить складним є вирішення питання про недійсність шлюбу внаслідок його укладення під впливом фізичного або психічного насильства. Слід також відрізнити шлюби, які укладені під впливом насильства, від так званих «організованих шлюбів», тобто шлюбів, які були організовані батьками подружжя. Укладення останніх є поширеним серед представників деяких національностей та релігій та не може вважатися укла-

денням шлюбу під впливом насильства, оскільки сторони добровільно висловлюють свою згоду на укладення шлюбу.

О. В. Дзера та О. О. Отраднава дотримуються погляду про те, що для визнання правочину недійсним як такого, що вчинений під впливом насильства, не є обов'язковим, щоб контрагент сам здійснював насильство. Необхідно лише, щоб він знав про факт насильства, та використав це на свою користь для примушення особи до вчинення правочину [5]. Наприклад, одна особа знала про те, що щодо іншої особи мало місце насильство, та повідомила останню про те, що насильство було вчинено нею (хоча насправді це не так), під впливом чого особа, щодо якої мало місце насильство, уклала угоду з особою, яка знала про факт вчинення насильства. Ми повністю поділяємо точку зору О. В. Дзери та О. О. Отраднової та вважаємо, що аналогічним чином повинно вирішуватися питання про недійсність шлюбів, укладених під впливом насильства.

Одним з найскладніших теоретичних та практичних питань є питання визнання шлюбу недійсним у разі його фіктивності. Відповідно до ч. 2 ст. 40 СК шлюб є фіктивним, якщо його укладено жінкою та чоловіком або одним із них без наміру створення сім'ї та набуття прав та обов'язків подружжя. Стаття 40 СК прямо визначила, що для визнання шлюбу недійсним достатньою є відсутність наміру створення сім'ї хоча б у однієї з сторін, які укладають шлюб, поклавши край тривалій науковій дискусії з цього приводу.

На практиці довести відсутність наміру створити сім'ю дуже складно та, більш того, майже неможливо у випадках, коли намір створити сім'ю відсутній лише в одного з подружжя, який намагається ввести іншого з подружжя в оману щодо дійсних причин укладення шлюбу. Як зазначає З. В. Ромовська, одним із доказів фіктивності шлюбу може бути нетривале спільне проживання, приховання наміру виїхати за кордон, відмова від інтимних стосунків, підтримання інтимних відносин з іншими особами тощо. Водночас велика

вікова різниця або матеріальний розрахунок, задля досягнення якого особа одружується, чи небажання мати дітей не можуть трактуватися як достатній доказ відсутності наміру створити сім'ю [6]. М. І. Петров підкреслює, що в якості доказів створення сім'ї звичайно виступають такі обставини, як спільне проживання, придбання майна для спільного користування, взаємна турбота один про одного, взаємна матеріальна підтримка, вияв подружніх відносин перед третіми особами, народження дитини або спільне виховання дитини іншого з подружжя, народженої від іншого шлюбу, та інші характерні для подружжя взаємовідносини [7]. Слід наголосити, що жоден з наведених доказів не може розглядатися в якості єдиного та достатнього для прийняття судом рішення про визнання шлюбу недійсним з підстав його фіктивності. Так, наприклад, окреме проживання подружжя не може бути однозначним доказом фіктивності шлюбу, оскільки відповідно до діючого законодавства України подружжя не зобов'язане спільно проживати; відмова від інтимних стосунків також не може вважатися доказом фіктивності шлюбу, оскільки нашому законодавству не відома концепція «консумації шлюбу» (вступу у статеві відносини як умови дійсності шлюбу).

Частина 3 ст. 40 СК передбачає можливість санації шлюбів, укладених з вадами волі та фіктивних шлюбів, визначаючи, що якщо на момент розгляду справи судом відпали обставини, які засвідчували відсутність згоди особи на шлюб або її небажання створити сім'ю, шлюб не може бути визнаний недійсним.

Судовий порядок визнання шлюбу недійсним застосовується також у випадках визнання шлюбу недійсним за підставами, передбаченими ст. 41 СК. На відміну від ст. 40 СК, відповідно до якої у випадку наявності передбачених нею підстав суд повинен визнати шлюб недійсним, за ст. 41 СК суду надано лише право визнати шлюб недійсним у випадку наявності обставин, передбачених цією статтею. Зокрема, у ст. 41

СК йдеться про наступні випадки, коли шлюб може бути визнаний судом недійсним: укладення шлюбу між усиновлювачем та усиновленою ним дитиною; укладення шлюбу між двоюрідними братом та сестрою, між тіткою, дядьком та племінником, племінницею; укладення шлюбу з особою, яка приховала свою тяжку хворобу або хворобу, небезпечну для другого з подружжя і (або) їхніх нащадків, та укладення шлюбу з особою, яка не досягла шлюбного віку і якій не було надано право на шлюб.

Стаття 41 СК передбачає можливість санації шлюбів, які можуть бути визнані недійсними з підстав, передбачених цією статтею (окрім шлюбів, зареєстрованих з особою, яка приховала свою тяжку хворобу або хворобу, небезпечну для другого з подружжя і (або) їхніх нащадків). Така санація зокрема має місце у випадку вагітності дружини або народження дитини в осіб, зазначених п. 1, 2, 4 ч. 1 ст. 41 СК, або якщо той, хто не досяг шлюбного віку, досяг його або йому було надано право на шлюб.

Перейдемо до розгляду підстав, за наявності яких шлюб є недійсним. Відповідно до ст. 39 СК недійсним є шлюб, зареєстрований з особою, яка одночасно перебуває в іншому зареєстрованому шлюбі; шлюб, зареєстрований між родичами прямої лінії споріднення, а також між рідними братом і сестрою; та шлюб, зареєстрований з особою, яка визнана недієздатною. Розглянемо вищезазначені підстави більш детально.

Відповідно до ч. 1 ст. 39 СК недійсним є шлюб, зареєстрований з особою, яка одночасно перебуває в іншому зареєстрованому шлюбі. У такому випадку недійсним визнається останній шлюб, оскільки на момент його укладення один з подружжя вже перебував у іншому зареєстрованому шлюбі. Порушення принципу одношлюбності є найпоширенішою підставою визнання шлюбу недійсним [8].

Стаття 39 СК встановлює, що по відношенню до шлюбів, які зареєстровано з особою, яка одночасно перебуває в іншому зареєстрованому шлюбі, може бути застосований принцип санації,

який полягає в тому, що якщо попередній шлюб було припинено до анулювання актового запису щодо повторного шлюбу, повторний шлюб стає дійсним з моменту припинення попереднього шлюбу. Слід зазначити, що відповідно до ст. 39 СК санація повторного шлюбу настає автоматично після припинення попереднього шлюбу, тобто без прийняття органом РАЦС або судом будь-яких рішень щодо підтвердження дійсності повторного шлюбу. Такий підхід щодо санації недійсного шлюбу, з нашої точки зору, є правильним.

Шлюб, зареєстрований між особами, які є родичами прямої лінії споріднення, а також між рідним братом та сестрою визнається недійсним в адміністративному порядку на підставі ч. 2 ст. 39 СК. Наявність заборони на укладення шлюбу між такими особами продиктована міркуваннями як біологічного, так і морального характеру.

Недійсним відповідно до ч. 3 ст. 39 СК є шлюб, зареєстрований з особою, яка визнана недієздатною. Визнання шлюбу недійсним за цієї підставою може мати місце лише у випадку, коли один з подружжя був визнаний недієздатним на момент укладення шлюбу. Якщо визнання такого з подружжя недієздатним мало місце після укладення шлюбу, шлюб між ним та іншим з подружжя може бути розірваний в адміністративному порядку відповідно до ст. 107 СК. У випадку ж, якщо на момент укладення шлюбу особа не була визнана недієздатною, проте не усвідомлювала значення своїх дій і (або) не могла керувати ними, шлюб визнається недійсним в судовому порядку.

Підсумовуючи вищезазначене, можна визначити що, недійсність шлюбу розглядається як припинення правовідносин між особами, шлюб яких було зареєстровано з порушенням встановлених законодавством вимог, з моменту реєстрації шлюбу, та на відміну від цього припинення шлюбу розглядається як припинення на майбутнє правовідносин між подружжям, які виникли із зареєстрованого дійсного шлюбу на підставі певних юридичних фактів [9].

Ключові слова: сімейне право, шлюб, подружжя, припинення шлюбу, недійсний шлюб, сім'я, підстави, правові наслідки.

У статті дається аналіз та основні положення визнання шлюбу недійсним та його відмінність від припинення шлюбу. Розглядаються правова природа, особливості та підстави визнання шлюбу недійсним.

В данной статье рассматриваются основные положения признания брака недействительным и его отличие от прекращения брака. Рассматривается правовая природа, особенности и основания признания брака недействительным.

The article analyzes the main provisions and annulment of the marriage and its difference from the divorce. Consider the legal nature and basis of annulment of the marriage.

Література

1. Советское семейное право / под ред. В. А. Рясенцева. — М. : Юрид. лит., 1997. — С. 115 ; Сімейне право України : підручник / за ред. В. С. Гопанчука. — К. : Істина, 2002. — С. 52.
2. Сімейне право України : підручник [для студ. юрид. вузів і ф-тів] / [Т. О. Ариванюк, І. А. Бірюков, В. С. Гопанчук та ін.] ; ред. В. С. Гопанчук. — К. : Істина, 2002. — С. 69–70.
3. Победоносцев К. П. Курс гражданского права. Ч. 2. Права семейственные, наследственные и завещательные [Электронный ресурс] / К. П. Победоносцев. — М. : Статут, 2003. — 800 с.
4. Муратова С. А. Семейное право: учебн. пособие [нормативные акты] / С. А. Муратова. — М. : Юриспруденция, 2001. — С. 70–71.
5. Дзера О. В. Недійсність правочину (угоди) за новим Цивільним кодексом України / О. В. Дзера, О. О. Отрадна // Юридична Україна. — 2003. — № 10. — С. 12.
6. Ромовська З. В. Сімейний кодекс України : наук.-практ. комент. / З. В. Ромовська. — К. : Ін Юре, 2003. — С. 101–102.

7. Петров М. И. Семейное право : учеб. пособие для вузов / М. И. Петров. — М. : Приориздат, 2005. — С. 76.

8. Ромовська З. В. Сімейний кодекс України : наук.-практ. комент. / З. В. Ромовська. — К. : Ін Юре, 2003. — С. 99 ; Советское семейное право : учеб. пособие / К. А. Борзова [и др.] ; под ред. В. Ф. Чигира. — Минск : Университетское, 1989. — С. 78;

Андреева Л. А. Недействительность брака по семейному праву Российской Федерации : учеб. пособие / Л. А. Андреева, О. М. Медведев. — М. : МГИУ, 1996. — С. 20.

9. Советское семейное право / под ред. В. А. Рясенцева. — М. : Юрид. лит., 1997. — С. 115 ; Сімейне право України : підручник / за ред. В. С. Гопанчука. — К. : Істина, 2002. — С. 52.

УДК 342.925

А. Осадчий,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного і фінансового права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРЕДМЕТ СУДОВОЇ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ

Згідно зі ст. 124 Конституції України юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі. Правосуддя здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції у формі відповідних судових процедур. Основним критерієм класифікації видів правосуддя і відповідних їм судових процедур виступають особливості правових спорів (судових справ), які є предметом судового розгляду. Розмежування компетенції між судами щодо здійснення правосуддя по розгляду різних категорій судових справ закріплено на законодавчому рівні і виступає гарантією права на ефективний судовий захист.

При цьому, як в юридичній науці, так і у судовій практиці, остаточно не вирішеними є питання щодо визначення предмета судової адміністративної юрисдикції, тобто кола справ, які вирішуються у порядку адміністративного судочинства. Хоча значна увага дослідженню інститута судової адміністративної юрисдикції приділяється у працях таких вчених, як С. В. Ківалов, І. Б. Коліушко, Р. О. Куйбіда, В. Г. Пе-

репелюк та ін., вирішення вказаної проблеми потребує подальшого з'ясування змісту категорії «публічно-правовий спір», виокремлення тих публічно-правових спорів, які вирішуються саме у порядку адміністративного судочинства. Цій проблемі й присвячена стаття.

Судова адміністративна юрисдикція є сукупністю повноважень адміністративних судів щодо прийняття до розгляду визначених законом публічно-правових спорів. При цьому не слід ототожнювати юрисдикцію адміністративних судів та їх компетенцію. Компетенція за своїм змістом є більш широким поняттям і включає як юрисдикцію адміністративних судів (предметні повноваження), так і повноваження адміністративних судів щодо вчинення різноманітних процесуальних дій при здійсненні правосуддя, іншими словами — повноваження суду при розгляді та вирішенні адміністративної справи (функціональні повноваження).

Цього висновку дозволяє дійти аналіз норм ст. 17 КАС України, яка присвячена визначенню змісту судової адміністративної юрисдикції (юрисдикції